

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ν. ΓΚΟΤΟΒΟΣ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΡΟΦΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΤΣΑΡΟΥ

*«Κατσαρός λέγομαι
Πιστέψτε με, δεν θα με συναντήσετε¹*

Ο Μιχάλης Κατσαρός αποτελεί ιδιαίζουσα περίπτωση των γραμματών μας. Ξεκινώντας σε μια ιδιαίτερα δύσκολη εποχή, στα χρόνια του εμφυλίου, συνέχισε μέσα στο ψυχροπολεμικό κλίμα του μεταπολέμου διαλέγοντας την πολιτική ποίηση. Κέρδισε το ενδιαφέρον της κριτικής ξαφνιάζοντας με την πολλά υποσχόμενη ποιητική του συλλογή «Κατά Σαδδουκαίων», ξάφνιασμα που έγινε απορία με την έκδοση του «Οροπεδίου», κι ύστερα εσίγησε για είκοσι σχεδόν χρόνια.

Η ανάδυσή του από την αφάνεια γίνεται το 1975 μέσα στον εκδοτικό πυρετό που ακολούθησε την πτώση της δικτατορίας. Από τότε επιμένει να βρίσκεται στο προσκήνιο της επικαιρότητας με μια σειρά μικρών άνισων ποιητικών συλλογών-σχεδόν μια κάθε-δυο χρόνια-χωρίς όμως ποτέ να πλησιάσει το επίτευγμα του 1953.

Οι κριτικοί υποδέχθηκαν τον Κατσαρό με ενθαρρυντικά σχόλια· του αναγνώρισαν δική του ποιητική προσωπικότητα, δικά του αισθήματα, σκέψη που πάει βαθιά στα πράγματα της ζωής, ένα πικρό πνευματικό χιούμορ κι ένα ύφος που το θέλει στεγνό, πεζό, αντιλυρικό, χωρίς να παραβλέψουν όμως τον άνισο χαρακτήρα των ποιητικών του συνθέσεων, να επισημάνουν τις αδυναμίες του σ' ό,τι αφορά την ικανότητα σύνθεσης, την αναντιστοιχία προθέσεων και επιτευγμάτων και να του καταλογίσουν μεγαλοστομία, φιλολογισμό, φραστικά κλισέ και κάποιο συναισθηματικό ρητορισμό, όχι άδικα νομίζω².

1. Μιχάλης Κατσαρός, Αλφαβητάριον Ποιήματα Α-Ω, εκδ. Μνήμη, 1978, σ. 28.

2. Οι διαπιστώσεις είναι του Γ. Χατζίνη, ο οποίος βιβλιοκρίνοντας το «Οροπέδιο» συνοψίζει: «Ωστόσο αυτό το ποίημα, αν και υπερβολικά αόριστο, έχει μια μυστηριακή γοητεία. (...) [Ο ποιητής] μιλεί μια γλώσσα που μας θυμίζει κάποτε τη γλώσσα της βίβλου, το ύφος των προφητών» περ. Νέα Εστία, τ. 65, 1959, σ. 64.

Πολλά χρόνια αργότερα, το 1972, ο Δάλλας με αφορμή την επανέκδοση της συλλογής «Κατά Σαδδουκαίων» τον χαρακτηρίζει ως τον-με τη θρησκευτική έννοια του όρου- «διαμαρτυρούμενο του κοσμικοποιημένου κοινωνικού ομάματος», που «στηλιτεύει την έκπτωση κάθε συστήματος», δέχεται ότι ο Κατσαρός «ευτύχησε να σπονδυλώσει μια προσωπική εκδοχή αξιοποιώντας και σπάζοντας τη γλώσσα των προφητών και του Μαγιά-κόφσκυ», επισημαίνει όμως παράλληλα ότι η συλλογή «Κατά Σαδδουκαίων» μοιάζει σαν μια τυχαία έκλαμψη χωρίς συνέχεια και παρατηρεί ότι το «Οροπέδιο» του 1956 βρίσκεται σ' αόριστη ασυνέχεια και προαναγγέλλει «τις μελλοντικές διαλείψεις του»¹.

Λόγια προφητικά, ίσως, αφού ο ποιητής μετά το '75 συνεχίζει στο κλίμα του «Οροπέδιου» προσχωρώντας στη ρευστότητα και την ασάφεια που τις οδηγεί ως τα άκρα σαρκάζοντας τον κατεστημένο λόγο και το καθιερωμένο γλωσσικό όργανο, παρόλο που κάποτε και από τη σύγχυση αυτή διαρθρώνεται «μια άλλη τάξη πραγμάτων».

Οι παράξενες διεργασίες που πραγματοποιήθηκαν από τότε μέσα του φαίνεται πως συνιστούν το νέο στίγμα του Κατσαρού που το αρθρώνει ο ίδιος στη συλλογή του «Πρόβα και ωδές»: «Μη με ρωτάς πού πήγα | - τί έγινα, ποιος, ποιον χάνω - Μη με ρωτάς τ' όνομά μου | τί έλεγα, ποιος, ποιον χάνω- | Μη παρακαλώ μη!»²

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η περίοδος σιγής που κράτησε 19 χρόνια τέμνει δυο σαφείς περιόδους στην ποίηση του Κατσαρού. Η πρώτη διαρκεί ως το '56 που εκδίδει το «Οροπέδιο» και η ύστερη εγκαινιάζεται το 1975 και διαρκεί μέχρι σήμερα. Γέφυρα των δυο περιόδων η επανέκδοση της συλλογής «Κατά Σαδδουκαίων» που γίνεται το 1971 από τους εκδότες του, όπως γράφει, η οποία χάρη στο πολιτικοκοινωνικό κλίμα της εποχής που καθιστούσε το χαρακτήρα και τις ιδέες του έργου άκρως επίκαιρα και δραστικά, λειτούργησε ευεργετικά για την εμπέδωση του έργου και τη στερέωση της φήμης του Κατσαρού ως ποιητή³. Ενός ποιητή που αρέσκεται να τυπώνει την προσωπογραφία του - κάποτε αυτοπροσωπογραφία - στο εξώφυλλο των συλλογών κι ένα λιτό κατατοπιστικό σημείωμα, ενυπόγραφο μερικές φορές, με το οποίο αναφέρεται στο έργο του μνημονεύοντας τα τρία πρώτα του έργου καθώς και τα πεζά και αποσιωπώντας τα μεταγενέστερα στα οποία αναφέρεται συλλήβδην⁴.

1. Εφημ. «ΤΟ ΒΗΜΑ», Κυριακή 5-3-1972.

2. Μ. Κατσαρός, «Πρόβα και Ωδές» Από το ποίημα «Φυγή», στην «Ανθολογία Ποιημάτων», εκδ. Κάκτος, 1979, σ. 129.

3. Την επανέκδοση της συλλογής ο Γ. Δάλλας στο παραπάνω άρθρο (βλ. σημ. 3) τη χαρακτήρισε ως ισοδύναμη με πνευματική αποκατάσταση.

4. Ας σημειωθεί ότι στο τελευταίο έργο που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Ζαχαρόπουλος» με τίτλο «Ο πατέρας του ποιητή» στο υπογραφόμενο από τον ίδιο τον ποι-

Στις μετά το 1975 συλλογές είναι φανερό η προσπάθεια του Κατσαρού να προχωρήσει σε μια ποίηση προσωπική και αποκλειστική εντεινώντας τη συνειδησιακή σύγχυση και αξιοποιώντας στο έπακρο την αλχημεία του λόγου σε μια προσπάθεια να διαρθρώσει μέσα από τη σύγχυση και τον ομιχλώδη λόγο μια άλλη τάξη πραγμάτων, σύστοιχη με το χάος της εποχής με το ακατανόητο της σύγχρονης ζωής, όπου ο άνθρωπος εξακολουθεί να επικοινωνεί χάρη σε συμβάσεις που έχουν χάσει από καιρό την αρχική, τη συγκεκριμένη τους αναφορικότητα. Γι' αυτό και το είδος του λόγου που δομεί ο Κατσαρός ξενίζει τον απληροφόρητο αναγνώστη.

Παρά ταύτα, παρόλο που ο ποιητής κατά κανόνα σαρκάζει και αποστασιοποιείται από τον αναγνώστη, τελικά επιχειρεί να οργανώσει μια ποιητική, τα κλειδιά της οποίας προτείνει στον αναγνώστη δημιουργώντας κάποιες ρωγμές στον κλειστό λόγο στον οποίο καταφεύγει και υπονομεύοντας το φαινομενικά απόρθητο οχυρό του¹.

Στο στοιχείο ταυ(Τ)της συλλογής του «Ανθολόγιο-Ποιήματα Α-Ω» επιχειρεί να ορίσει την τέχνη και ιδιαίτερα την «ποιητική» φροντίζοντας να αντιδιαστείλει τον εαυτό του από τους άλλους και να διαφυλάξει την ιδιαιτερότητά του:

*«Τι τέχνη η ποιητική
Δεν θα μιλήσω εγώ ποτέ γι' αυτή
αν δεν την κάνω ο ίδιος
όχι αμφιβολία περισσή
κι ούτε μουσών ο σαλτιμπάγκος.*

*Τέχνη είναι ό,τι οι σύγχρονοι
σοφοί τους λένουν
ο δείνα και ο τάδε αισθητικός
Και γύρω τους οι άνθρωποι
που μελετάνε.*

*Γράφω ποίημα χωρίς ταλέντο
νεκρός και γυμνός από αισθήματα»².*

ητή σημείωμα του οπισθόφυλλου αναφέρει πως μετά το 1975 τύπωσε τέσσερα βιβλία ποίησης (νέα) κι ένα ευρύ φιλοσοφικό δοκίμιο, ενώ από το 75 τυπώθηκαν εννιά ποιητικές συλλογές, οι εξής: «Σύγγραμμα», 1975, «Πρόβα και ωδές», 1975, «Ενδύματα», 1977, «Αλφαβητάριον, Ποιήματα Α-Ω», 1978, «Ονόματα», 1980, 3 Μ + 3Μ = 6Μ» 1981, «4 Μαζινό», 1982, «Μελόν Ωά», 1984 και «Ο πατέρας του ποιητή», 1987.

1. Δεν είναι τυχαίο ότι συχνά αναφέρεται σε τειχισμένες πόλεις όπου αποσύρεται, στην «υψηλή του πύλη την από αιώνων απαραβίαστη» κι αλλού δίνει εντολές του είδους «Μόνο σφαλίστε καλά τις πόρτες / και θ' αποσυρθώ στο πιο ψηλό μου κτίριο.....» η παίρνει την απόφαση: «Ω! πόλις νέα πόλη θα χτίσω». Μια από τις συλλογές έχει τον τίτλο «4 Μαζινό».

2. Μ.Κ. «Αλφαβητάριον» ό.π. σ. 48.

Και στο έργο του «Ο πατέρας του ποιητή» που συνδέεται με τη μούσα του, προχωρεί διαλεκτικά στην αναίρεσή της, αφού η μούσα του είναι ο ίδιος, όπως και ο ίδιος είναι τελικά ο πατέρας του ποιητή, «ο πατήρ του ποιητή και ο ποιητής του πατρός».

Θα σταθώ σε δυο ποιήματα αυτής της μικρής συλλογής που είναι και η τελευταία. Το πρώτο είναι ο «Πρόλογος»:

«Πατέρας του ποιητή είναι η μούσα του
αν τη διαβάσεις ανάποδα, ασούμ
Αν βάλεις το άλφα πίσω
γίνεται Σούμα.
Πού την έχεις ποιητή;»¹

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δίνεται με την τεχνική του εσωτερικού μονολόγου στο τελευταίο ποίημα της συλλογής που έχει τίτλο: «Νέος επίλογος». Εδώ δίνει κάποιες εξηγήσεις στον αναγνώστη αναλαμβάνοντας απέναντί του μια δέσμευση:

«Πρέπει να κλείσω
πρέπει το βιβλίο
ο πατέρας του ποιητή
να το τελειώνω
όχι με ειρωνεία
βλέποντας ακούγοντας λέγοντας
να τελειώνει με κάτι
που θα το βρεις»

Και εξειδικεύοντας αυτό το «κάτι» επιλέγει:

«Ο πατέρας του ποιητή
όχι δε βρέθηκε
δεν είναι δυνατόν να βρεθεί
είναι ό,τι η φαντασία σου θέλει
που ούτε μύθος δεν είναι
που ούτε γραμμένος πουθενά
ούτε τραγουδισμένος
.....»².

Βλέπουμε πως έστω και αμυδρά ο Κατσαρός εμφανίζει τη διάθεση να εισαγάγει τον αναγνώστη στην αποκωδικοποίηση του νοήματος του κλειστού του κώδικα. Προσπαθεί να βρεθεί έξω από τον εαυτό του αποφεύγο-

1. Μ.Κ. «Ο πατέρας του ποιητή», Ζαχαρόπουλος, 1987, «Πρόλογος» σ. 5.

2. ό.π. σ. 30.

ντας ταυτόχρονα να ταυτιστεί με τους άλλους. Αυτό το πετυχαίνει με την αποστροφή που στα παραπάνω αποσπάσματα αναφέρεται τη μια φορά στον ποιητή και την άλλη, στον επίλογο, απευθύνεται στον αναγνώστη.

Η προσπάθεια του Κατσαρού να αποστασιοποιείται -από- και να ταμπουρώνεται σ' ένα απόρθητο γλωσσικό πύργο απορρίπτοντας κάποτε όλες τις συμβάσεις και δομώντας έναν κώδικα που φτάνει σε μια φαινομενική αναρχία, είναι συνδεδεμένη με την αυτοαντίληψή του ως ποιητή-δημιουργού που διαφορίζεται από τους κατά συνθήκη ποιητές ως επαναστάτης, προφήτης, πρίγκιπας, ήρωας, πάντως ως αιρετικό υποκείμενο που αγωνίζεται να οικοδομήσει τη δική του ορθοδοξία, φτάνοντας ως την αλαζονία και δημιουργώντας την ιδιαιτερότητα ενός ύφους προσωπικού που είναι ο ίδιος ο Κατσαρός. Ύφους που είναι εξωτικός καρπός ενός κόσμου ασύλληπτου από τον κοινό αναγνώστη και δομημένου με υλικά αντλημένα από την ιστορία, τη θρησκεία, την ιδεολογία, την πολιτική, στερωμένα σ' ένα χώρο συμπαντικό και διαρθρωμένα σ' ένα χρόνο που είναι όλος ο ιστορικός χρόνος.

Μέσα σ' αυτό το ποιητικό σύμπαν δεσπόζει το ποιητικό εγώ, κέντρο του κόσμου, άναρχο και ορθόδοξο για τον ποιητή, αιρετικό όμως για τους άλλους και ακατανόητο. Πρόκειται για έναν κόσμο όπου συνωθούνται και συνυπάρχουν «οι Λαβδακίδαι, οι Βησιγότθοι, οι Σαδδουκαίοι ο Χριστός, η Ρόζα Λούζεμπουργκ, ο Λένιν και ο Τρότσκυ, ο Γιεσένιν, ο Μαγιακόφσκυ και ο Χικμέτ, οι φοβερές σημαίες των Εθνών, ο Αυτοκράτορας και η κυρία δημάρχου, ο ύπατος και ο χωροφύλακας, η ποίηση του Αιγαίου, η Βαβυλώνα και το Μεσολόγγι, ο Αχιλλέας και ο Καλλιγούλας, αλλά και το σκάκι, το Ματ, η Μπαραμπαντού, ο MIHELET και το Σέβεν απ» και παράλληλα γλωσσικές εκφορές όπως ο «ο Λέων εβρουχάτο εις τας ντάπιας μου», «Τι ταν αργιοπλέχεις τα μαλλιά σου», «Ιδού τώρα ο λαός μου εμεγαλύνθη σφόδρα. Έφηβος ο Δαβίδ ήρεν το όνειδος του λαού του», αλλά και «Τα μείον ωά», «Να γυρίσω ΤΟΥ R και φούρλα |χράμι να ρίξω τούρλα» «Παρατηρώ θεάματα και σου κτυπώ κλακέττα» και ακόμη: «αυτή Μπαραμπαντού ήτανε Μπαραμπαντού θα μείνει».

Μέσα στο παράξενο σύμπαν που δομεί το κυρίαρχο ποιητικό εγώ προβάλλεται κατά κόρον με μια επιδεικτική αυταρέσκεια, η οποία φτάνει στον κομπασμό και τη μεγαλαυχία, χωρίς να μπορεί να χρεωθεί σε προσωπείο του ποιητή, κατά το πρότυπο του Καβάφη, τον οποίο φαίνεται να ακολουθεί και να αξιοποιεί, αρκετά επιφανειακά όμως.

Φραστικά η προβολή του ποιητικού εγώ διαβαθμίζεται από την εγωλογία ως τη ναρκισσιστική εγωλαγνεία και υπηρετείται δραστικά από το β' πρόσωπο εκφοράς του λόγου το οποίο έχει σημαντικό ρόλο στην ποίηση της πρώτης περιόδου, αλλά και στην μετά το 1975 ποίησή του. Είναι τό-

σο συχνή η προσφυγή στο β' πρόσωπο και στην αποστροφή ώστε κατά τη γνώμη μου το στοιχείο αυτό αποτελεί βασικό δομικό στοιχείο του ύφους του Κατσαρού και κλειδί για την προσέγγιση και την κατανόηση της ποίησής του.

Το β' πρόσωπο-κατά κανόνα β' ενικό-συχνά αναφέρεται σε κάποιο άβριστο πρόσωπο που υπηρετεί απλά την εκφορά του λόγου. Στην περίπτωση αυτή είναι δυνατόν να καλύπτει νοηματικά και το α' πρόσωπο, το ίδιο το ποιητικό υποκείμενο, όπως στα παρακάτω παραδείγματα:

*«Τα μείον ωά
είναι να μη μπλεχτεί ο Θεός
και σε διχάσει»¹*

ή *«Την ιδέα των ορεινών
ψάχνεις να βρεις
μέσα σε ωραία κάλη»²*

Κι ακόμη πιο χαρακτηριστικά:

*«Κι εσύ ήσυχα πάνω σε ξύλινα τραπέζια και καπηλειά
.....
Πώς γίνεται τόσο εσύ να ξεπέσεις;»³*

Κάποτε όμως πρόκειται για πρόσωπο συγκεκριμένο που συγκεντρώνει τα βέλη της κριτικής ή και της οργής του ποιητή και η αποστροφή είναι ιδιαίτερα βίαιη:

*«Πάψε τους ύμνους αστέ ποιητή έλληνα
Λειβαδίτη
για έρωτες σπίτια και ηρεμία
όσο ανθρώπινα κι αν είναι
.....*

Έλα μαζί μου

*.....
Πάψε τους θρήνους σου»⁴*

«γιατί ανάγωγε ελάκτισες την μονάδα σου

*.....
Διατί με εμίσησας;*

Επί της κεφαλής της ανομίας σας η αρά μου»⁵.

1. Μ.Κ. «Μείον ωά» εκδ. «Δωδώνη», 1984, σ. 7.

2. Μ.Κ. «Ποίημα ιδεών» στη συλλογή «Μείον ωά» σ. 19.

3. Μ.Κ. «Κατά Σαδδουκαίων», στ' έκδοση, εκδ. «Θεμέλιο», 1983, σ. 22.

4. ό.π. «Μέρες 1953», σ. 43.

5. Μ.Κ. «4 Μαζινό».

Σπάνια η αποστροφή έχει στόχο να εκδηλώσει τη συμπάθεια και την κατανόηση του ποιητικού υποκειμένου π.χ.

*Γιεσένιν-Μαγιακόφσκυ αδελφοί που τερματίσατε
δεν αγαπήσατε τα ήρεμα βράδια, τον καφέ
τις συζητήσεις.»¹*

ή πιο έντονα:

*«Ιάσωνα θρηνείς Δεπούνη-μόνος;
Νίκο Φωκά άχνεις σε «ακροπωλεία» ακόμη;
Γιώργο μου Γαβαλά πού είσαι;
Αχ Σαραντή το έδωσες το αίμα;
Νίκο Βρανά μη με κοιτάς
μ' αυτό το κρύο μάτι
είμαι εδώ κοντά σου-μόνος².»*

Όμως κατά κανόνα η αποστροφή του ποιητή απευθύνεται σ' όλους τους άλλους σε β' πρόσωπο. Πρόκειται για όλους τους άλλους που συχνά τους απარიθμεί χύδην σε τρίτο πρόσωπο αντιπαραθέτοντάς τους στο ποιητικό υποκείμενο, το «εγώ», από τους οποίους αποστρέφει το πρόσωπο επιτιμητικά, όπως κάνει στην αρχή του ποιήματος «Βησιγότθοι» ή στο ποίημα «Αυτή την ώρα» από το οποίο είναι το απόσπασμα που ακολουθεί:

*«Ο κύριος και η κυρία Προέδρου
ο μόνιμος ανταποκριτής του Νότου
ο υπουργός βαριάς βοιμηχανίας
ο αρχισυντάκτης της κρατικής εφημερίδας
ο ανώτατος δικαστής μετά των τέκνων του
ένα άγνωστο πρόσωπο που κάποια γυναίκα από
το πλήθος ψιθύρισε: ο χωροφύλακας
ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων
ποιητές λόγιοι επιστήμονες ιστορικοί
ένας τυφλός με γυάλινο πρόσωπο
πολλοί υπάλληλοι.»³*

Σ' όλους αυτούς αντιπαρατίθεται το χαρισματικό ποιητικό υποκείμενο, απειλητικό, με φανερή τη διάθεση υποτίμησης και περιφρόνησής τους.

1. ό.π. σημ. 13, σ. 42.

2. Μ.Κ. «Μπαλλάντα στους πεθαμένους ποιητές», περ. «Αθηναϊκά Γράμματα» τχ. 8, Φεβρ. 1958.

3. ό.π. σημ. 13, σσ. 19-20.

«Θα σας αφήσω όλους σας να ωρύνεσθε
.....

Θα σας αφήσω να πιέξεστε στα σκαλιά
κι άξαφνα κει να μαρμαρώνετε
ανίδεοι για τις πράξεις σας»¹
.....

Εγώ
ανάμεσα στο αβέβαιο πλήθος σας
θα περιφέρομαι μόνος-
ένας φλογερός πρίγκιπας-μάγος

Εγώ |ένδοξος |γράφω |σ'όλα τα όνειρά σας |Ελευθερία»²
.....

Η μοναδικότητα του ποιητικού υποκειμένου προβάλλει έκτυπα και αλαζονικά:

«Κανένας πια δεν έμεινε ποιητής
'Έτσι μονάχος ανοίγω το δρόμο»³.

Μια διαχρονική εξέταση του ρόλου και της συχνότητας της αποστροφής στην ποίηση του Κατσαρού δείχνει ότι εμφανίζεται από το πρώτο του έργο, «Το Μεσολόγγι», που γράφεται το 1947 και εκδίδεται το 1949 από την «Ποιητική Τέχνη». Ο ρόλος της όμως γίνεται καθοριστικός για το ύφος και τη φυσιογνωμία της ποίησής του στη συλλογή «Κατά Σαδδουκαίων», 1953.

Στο «Μεσολόγγι» οι αποστροφές είναι λίγες: ένα παράδειγμα που είναι ενδεικτικό και για τη γλώσσα από την οποία ξεκίνησε ο ποιητής:

«Γλάρε μου πάρε μου το νου κοντά στα παλικάρια
να τα φιλήσω σταυρωτά και να χαθώ μαζί τους»⁴

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι το πλατύ αυτό ποίημα κλείνει με αποστροφή:

«Εμπρός αδέρφια μου.
Εμπρός ψαράδες»⁵.

1. ό.π. σ. 44.

2. ό.π. σ. 46.

3. ό.π. σημ. 14.

4. Μ.Κ. «Μεσολόγγι», στο Μ.Κ. «Ανθολογία Ποιημάτων», εκδ. «Κόκτος», 1979, σ. 92.

5. ό.π. σ. 94.

όπως και το ποίημα «3 Ιουνίου 1951», μια τακτική που αργότερα είναι πολύ συχνή:

Σε ονομάζω Παντοκράτορα
 «Σε ονομάζω Διοικητή επαρχιακής πόλεως
 Αγάπη τίποτ' άλλο»¹.

Στη συλλογή «Κατά Σαδδουκαίων» η αποστροφή αποκτά κυρίαρχο ρόλο. Εδώ επανέρχεται συχνά-πυκνά οργανώνοντας το δομικό σχήμα *Εγώ VS Εσύ και Εσείς*, σχήμα που υπηρετεί την ανάδειξη του *Εγώ* με την υποτίμηση και το σαρκασμό απέναντι στους άλλους που συνοψίζονται στο «εσείς»:

«Εγώ
 ανάμεσα στο αβέβαιο πλήθος σας
 θα περιφέρομαι γόνος-
 ένας φλογερός πρίγκιπας-μάγος»².

Οι κύριες λειτουργίες της αποστροφής στην παραπάνω κυρίως συλλογή, αλλά και στην ύστερη ποίηση του Κατσαρού, τη μετά το 75, συνοψίζονται στις εξής:

1. Αποτελεί αφορμή-πρόσχημα εκφοράς του λόγου, όπως το σημειώσαμε ήδη:

«Την ιδέα των ορεινών
 ψάχνεις να βρεις
 μέσα σε ωραία κάλη»³

2. Πολύ συχνά διατυπώνει απορία-ερώτηση, επιτίμηση κάποτε.

«Ε.σέ. . . έλα δω

 Ε, συ τί θέλεις;»⁴
 «Μη με κοιτάνε παράξενα
 κανένας δεν με γνωρίζει;»⁵

1. Ρ. Αποστολίδη, «Ποιητική Ανθολογία», 5η έκδοση, «Εστία», σ. 324.

2. ό.π. σημ. 13. σ. 46.

3. ό.π. σημ. 12.

4. ό.π. σημ. 22, σσ. 19-20.

5. Μ.Κ. «Οροπέσιο» ό.π. σημ. 22. σ. 137.

Και πιο δραστικά:

«*Η ένδοξη Ρώμη σε περίμενε τόσους αιώνες
σε προφητείες έλεγε τον ερχομό σου
κ' εσύ αφομοιώθηκες*»¹;

3. Κάποτε εξαγγέλλει πυκνά το περιεχόμενο του ποιήματος στον πρόλογο. Κλασικό παράδειγμα «*Η Διαθήκη*», με το «*Αντισταθείτε*», κι ακόμα:

«*Άγνωστη μέρα δείξε μας το πρόσωπό σου*»².

«*Άρατε πύλας*»³.

4. Μερικές φορές αποτελεί θαυμαστική επίκληση που κάποτε θυμίζει Κάλβειο ύφος:

«*Ω! στιλπνή άμπελός μου*»⁴.

«*Ω! Ρόζα Λούξεμπουργκ, Λένιν ποιητές*»⁵.

«*Χριστέ που μου εσύ γνωρίζεις τα δικά σου
μάθε κι αυτά που είναι δικά μου
Χριστέ μου των ανθρώπων
Χριστέ μου του Θεού
Χριστέ*»⁶.

5. Υποδηλώνει ειρωνεία και σαρκασμό:

π.χ. «*Το μάτι
στο σκάκι
δεν έχει ι
Ματ κύριε 'Ιβο*»⁷.

«*Πάλι σας δίνω δράμαν*»⁸.

1. ό.π. σημ. 13. σ. 22.

2. ό.π. σ. 31.

3. Μ.Κ. «*4 Μαζινό*» σ. 23.

4. ό.π. σ. 11.

5. «*Κατά Σαδδουκαίων*», σ. 42.

6. ό.π. σημ. 8, σ. 57.

7. «*Μείον ωά*» ό.π. σ. 18.

8. «*Κατά Σαδδουκαίων*», ό.π. σ. 48.

κι ακόμη

«... ως και σε μένα, σε μένα ακόμα που που σας ιστορώ
αντισταθείτε» .

6. Διατυπώνει με δυναμισμό προφητική υπόμνηση και κάποτε ελέγ-
χει αυστηρά:

«Μην αμελήσετε
πάρτε μαζί σας νερό

Το μέλλον έχει πολύ ξηρασία» .

«... Περιμένετε αυτή τη φωνή
'Έτσι θ' αρχίζει».

«...

Και συ λοιπόν
στέκεται έτσι βουβός με τόσες παραιτήσεις
από φωνή
από τροφή
από άλογο
από σπίτι
στέκεις απαίσια βουβός σαν πεθαμένος.

Ελευθερία ανάπηρη πάλι σου τάζουν .»

7. Τέλος η αποστροφή που κατά κανόνα αποτελεί επίλογο των ποιη-
μάτων συνοψίζει εκρηκτικά το περιεχόμενο του ποιήματος ξανοίγοντας το
νόημα με άδηλες προεκτάσεις που προβληματίζουν όπως:

«Η υπόθεσή μας στα χέρια σας»

«Το μέλλον έχει πολλή ξηρασία»

«Θάνατος στο γένος των Λαβδακιδών»

ή «Κατσαρός λέγομαι'
πιστέψτε με, δεν θα με συναντήσετε»⁸.

1. ό.π. σ. 50.

2. ό.π. σ. 45.

3. ό.π. σ. 35.

4. «Η Διαθήκη» στο «Κατά Σαδδουκαίων», ό.π. σ. 52.

5. «Κατά Σαδδουκαίων», σ. 44.

6. ό.π. σ. 45.

7. ό.π. σ. 39.

8. ό.π. σημ. 8. σ. 28.

Η αποστροφή βέβαια εντοπίζεται στην ποίηση και άλλων ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς· έχω τη γνώμη όμως ότι σε κανέναν άλλον δεν παρουσιάζει τη δραστική λειτουργία που συναντούμε στην ποίηση του Μιχάλη Κατσαρού.

Στο Λειβαδίτη για παράδειγμα· οι αποστροφές είναι σχετικά λίγες, ήπιες και γεμάτες κατανόηση και σεβασμό για το β' πρόσωπο:

π.χ. «.....
 Θέλει να ζήσει
 όπως θέλετε και σεις

 Και φοβάται μη γονατίσει
 όπως φοβόσαστε και εσείς

 Κι έκοψε με τα δόντια του τη γλώσσα
 όπως θα κάνατε κι εσείς»¹.

Αλλά και στον Αναγνωστάκη οι λίγες αποστροφές που υπάρχουν διατυπωμένες με περίσκεψη και δισταγμό, φορτισμένες από τη φιλοσοφημένη θεώρηση της ζωής, τείνουν περισσότερο προς τον εσωτερικό μονόλογο:

(«Μα ποιος με πόνο θα μιλήσει για όλα αυτά;»)

ή (Τι θές; τι τα ρωτάς; Υπάρχει πια
 εμπιστοσύνη;)²

Κάποτε γίνονται δραστικότερες όπως στον «Επίλογο» του «ΣΤΟΧΟΥ»

«Κι όχι αυταπάτες προπαντός

Έστω
 Ανάπηρος, δείξε τα χέρια σου. Κρίνε για να κριθείς»³

Σπάνια όμως αποτελούν κορυφώσεις-εκκρήξεις:

«Άτιμοι! Εσείς δολοφονήσατε τον τελευταίο λυγτο-
 φύλακα»⁴.

1. Τάσος Λειβαδίτης, «Τα Ποιήματα», τ. 1ος, σσ. 13, 27.

2. Μ. Αναγνωστάκης, «Τα Ποιήματα» από τις «Παρενθέσεις» στον Νίκο Ε...1949, σ. 76 και «Σωσίες» στη «Συνέχεια» 2 σ. 137-138.

3. ο. π. σ. 176.

4. ό.π. σ. 141.

Η διαφορά όμως, βασική κατά τη γνώμη μου, είναι ότι εκφέρονται από ένα συλλογικό υποκείμενο, ένα «εμείς» στο οποίο είναι ενταγμένος ο ποιητής και όχι από το αλαζονικό «εγώ» όπως γίνεται στην περίπτωση του Κατσαρού:

π.χ. *«Δώστε μας πίσω τα χρόνια μας δώστε μας πίσω
τα χαρτιά μας
Κλέφτες!
Στα ψέματα παίζαμε!»*¹

Ο Κατσαρός σε αντίστοιχη περίπτωση διατυπώνει απαίτηση με το γνωστό χαρακτηριστικό του τρόπο, ως εξής:

*«Με λένε αίτηση-Ευπειθέστατος είμαι
.....
Δώσε μου η ώρα 7 και 5
Δεν έχει άλλη διορία.
Δώσε μου»*².

Συμπερασματικά:

Η αποστροφή κατέχει κυρίαρχη θέση στο ποιητικό έργο του Μιχάλη Κατσαρού. Η ποσότητα με την οποία χρησιμοποιείται από τον ποιητή προδίδει τη σημαντική της λειτουργία. Κατά τη γνώμη μου, δεν είναι τυχαίο ότι το κορυφαίο ποίημα του Κατσαρού «*Η Διαθήκη μου*» είναι δομημένο ολόκληρο πάνω στο σχήμα της αποστροφής. Οι αποστροφές του Κατσαρού μοιάζουν εκκρήξεις-ξεσπάσματα μιας αντίστασης νευρώδους ποιητικής γλώσσας, διασώζουν την ποίησή του και καταξιώνουν την ιδιαιτερότητά της.

Αυτά όμως είναι δικές μου εκτιμήσεις. Παραφράζοντας τον ποιητή θα έλεγα:

*Σεις: Ως και σε μένα, σε μένα ακόμα που σας ομιλώ
αντισταθείτε!
Τότε μπορεί βέβαιοι να περάσουμε προς τη γνώση.*

1. ό.π. σ. 144.

2. Μ. Κατσαρός «*4 Μαζινό*», ό.π. σ. 63.

